

ETİK BİYOETİK BİYOTEKNOLOJİ

Tıp Etiği ile İlgili Temel Kavramlar, Türkiye'deki
Genel Durum

Prof. Dr. Nüket Örnek Büken
HÜTF Tıp Etiği AD

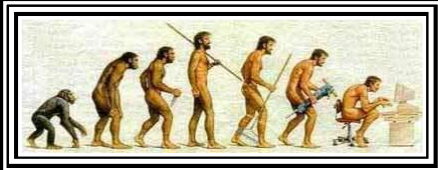

50. HACETTEPE
ÜNİVERSİTESİ
1965

www.hacettepe.edu.tr

Daha ileriye... En İyeye...

Kavramlar - Değerler - Tartışmalar

- Ahlak
- Etik
- Biyoetik
- Biyomedikal Etik
 - Tıp Etiği
 - Araştırma Etiği
 - Çevre Etiği
- Etik Bildirgelerin Anlamı
- Farkındalık ve Duyarlılık kazanmak

Etikle uğraşanların temel soruları

- **Ahlakın dayanakları nelerdir: Neden insanlar bir davranışı doğru ve diğerini yanlış, birini yapılabilir diğerini yapılmaması gerekir diye düşünmektedir? Ahlaksal önsezilerimizin kaynağı nedir?**
- **Ahlaksal önsezilerimizi sistematik olarak haklı çıkartabilir miyiz? Hangi eylemler gerçekte doğru, yanlış ve izin verilebilir; onların doğru veya yanlış olduğunu nasıl biliyoruz?**
- **Ahlak kodları/kuralları nesnel mi yoksa görece mi?**
- **Ahlakın dili nasıl çalışır? Örneğin, doğru ve yanlış gibi kelimeler ne anlama gelir?**

Etik –Ahlâk

- En basit anlatımla ahlâk, toplumsal alanda insanlar arası ilişkilerde bireylerin uymaları beklenen ve talep edilen davranışlarıdır.
- Etik ise, yapılması istenen eylemlere sorular soran, neyin değerli neyin değersiz olduğu, hangi eylemlerin yapılmasının doğru, hangilerinin doğru olmadığı, doğru eylemin ve adaletin ne olduğu gibi soruları sorma faaliyetidir.
- Bu anlamda etik, ahlâk üzerinde düşünebilme, ahlâk felsefesi üretme etkinliğidir.

Etik ya da etik analiz

- Hangi faaliyetler doğru veya yanlıştır, iyi ya da kötüdür, takdiri veya suçlamayı gerektirir?
- “Faaliyetlerin” sorgulaması; rol alan aktörleri, kişisel etkileşimleri ve ilişkileri akla getirir.
- Bir faaliyetin ya da bir kişisel etkileşimin iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olduğuna hangi ölçütlerle karar vereceğiz?

Etik değerler ve yargılar Őu üç alanla ilişkilidir:

- ❑ **Neyin tümüyle doğru olduğu hakkındaki yargılar (insan etkinliklerinin amaçları ve sonuçları açısından neyin doğru olduğu anlatılmaktadır)**
- ❑ **İnsan karakteri hakkındaki yargılar (kişileri takdir edici ya da suçlayıcı yargılar ve karakter özelliklerinin ışığında kişilerin davranışları hakkındaki yargılar ya da bunların yokluğu)**
- ❑ **Ahlaki sorumluluklar hakkındaki yargılar (ne yapmalı ve yapmamalıyız, başkalarına nasıl davranmalı ya da davranmamalıyız?)**

Değer sorunlarının çözümünde **özne-nesne,** **amaç-araç** ayrımı

- Değerlerimizin **öznesini** birey, insan oluşturmaktadır. Bu anlamda da **nesne** oldukça çeşitlidir ve kişilere göre de değişmektedir. Tıbbi etik bağlamında baktığımızda **özne** hekim olduğu zaman onun nesnesini; hasta(lar), cerrahi bir teknik, bir ilaç oluşturabilir.
- Ele almamız gereken bir başka nokta ise etik sorunların çözümünde **amaç-araç ayrımı**dır. Klinik tıp uygulaması açısından amaç, hekim için her zaman hastanın tedavi edilmesidir.

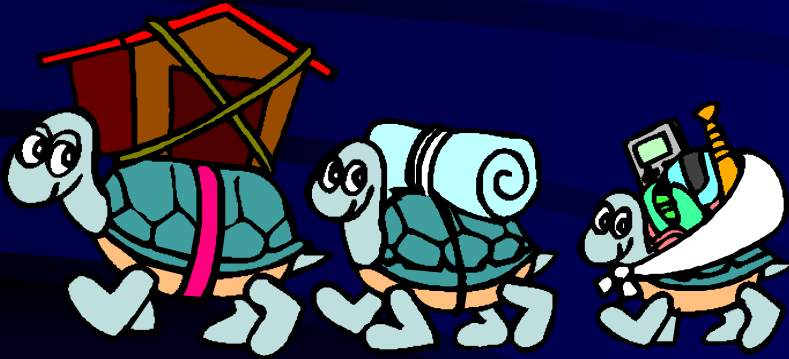

BİYOETİĞİN ALT KAVRAMLARI

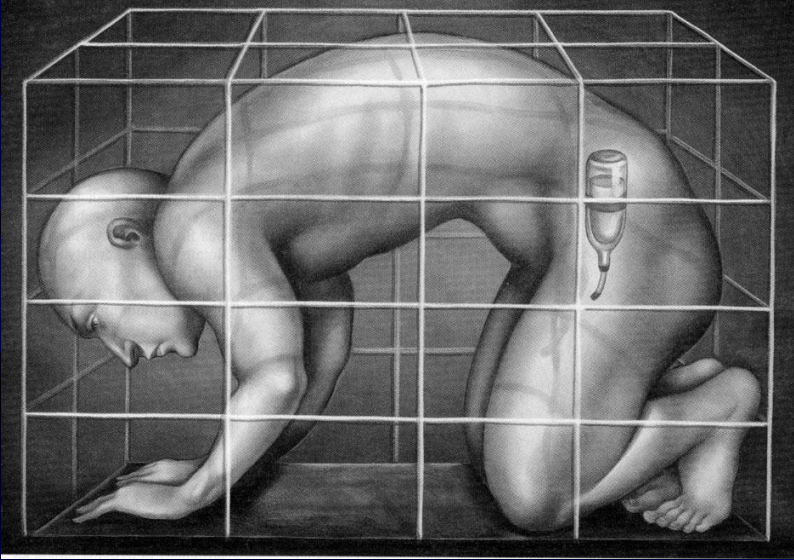
- Tıp Etiği
- Hemşirelik Etiği
- Sağlık Etiği,
- Çevre Etiği
- Klinik Etik
- Biyomedikal Araştırmalarda Etik
-

ETİK DEĞERLENDİRME

- İçgörüř sağlar
- Algılamaya yardımcı olur
- Öngörüőe zemin hazırlar.

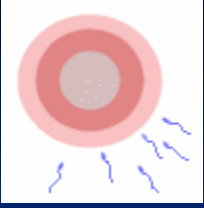
BİYOETİK

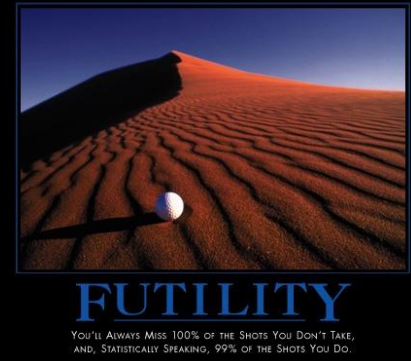
- Etikle canlılık bilimlerinin kesişme kümesi
- Bir sorgulama ve düşünme alanı
- Bir akademik disiplin
- Politik bir güç

Olanaklı olan/İzin verilen

- Sağlık alanında kaydedilen ilerlemeler ve tıp alanındaki gelişmeler –özellikle tıp teknolojisindeki yenilikler- hayat süresinin uzamasına ve yaşam beklentisinin artmasına olanak sağlamıştır.
- Eskiden akut ve hızlı gelişen özellikteki birçok rahatsızlığın, kronik ve ağır seyreden hastalıklara dönüşmesi; bazı tıbbi olguları eskisine nazaran daha karmaşık getirmiş; **insan yaşamının son döneminde karşılaşılan tıbbi sorunlar ve bu olgular hakkında karar vermede kullanılan ölçütlerin çerçevesi**, kuşkusuz, daha hararetle tartışılır hale gelmiştir.

Yaşamın Tıpsallaştırılması ???????

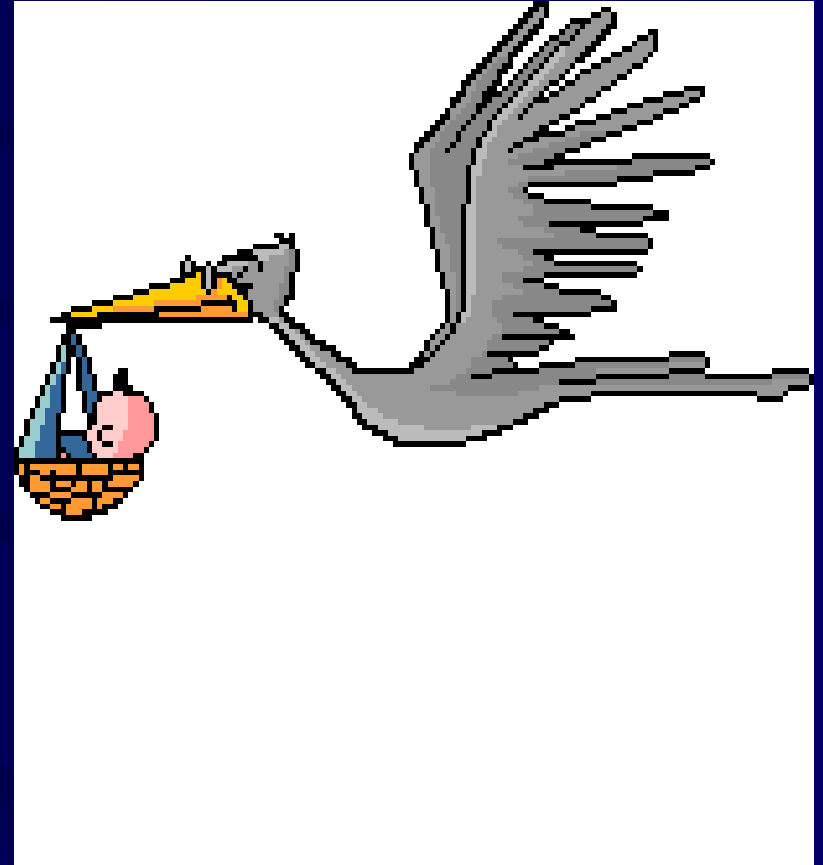

- Yaşam boyu tıbbi gözetim, yaşamı, her biri özel bir tür vasılık gerektiren riskli dönemlerden oluşan bir zincire dönüştürmektedir.
- Hem zengin hem de yoksul için yaşam, chech-uplardan ve kliniklerden geçip, başladığı yere geri dönen bir hac yolculuğu gibidir.
- Yaşam, daha iyi ya da daha kötü olması için kurumsal olarak planlanması ve biçimlendirilmesi gereken bir aralık olarak algılanmakta, adeta istatistiksel bir fenomene indirgenmektedir.
- Bu yaşam aralığı hekimin fetusun doğup doğmayacağına ya da nasıl ve ne zaman doğacağına karar verdiği prenatal işlemlerle başlar ve hastaya “canlandırma uygulamayınız” (DNR order) komutuyla son bulur.

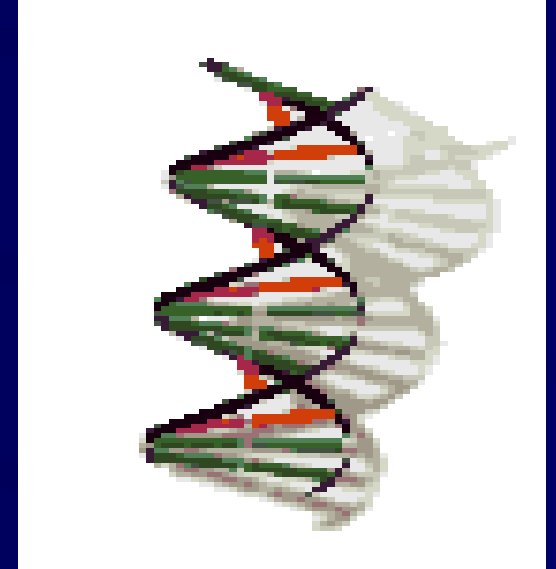
Etik/Hukuk

Hekimin tıbbi eylemlerinin etik sınırlarını belirlerken asıl yol gösterici olan etik rehberler olup, çoğu zaman tıbbi eylemlerin sınırlarını hukukun çizmesi zordur...

Kök hücre araştırmaları, insan klonlanması

Biyoteknoloji, genetik

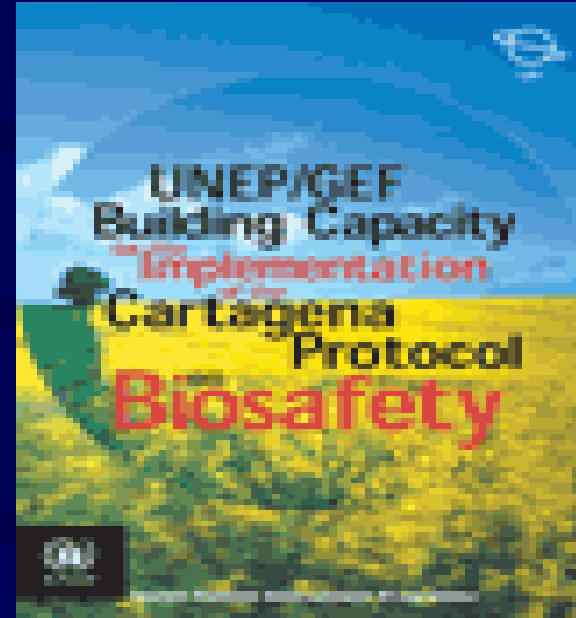
Biyogüvenlik ve çevre konuları

Hayvan Hakları

Genetiđi deđiřtirilmiř hayvanlar, bitkiler

Biyoetiğin Temel Soruları

Yaşam, sağlık bilimleri ve biyoteknolojideki gelişmeler karşısında

- Ne yapılmalıdır? Neye nereye kadar izin verilebilir? Yapılması mümkün olan her şey yapılmalı mıdır, yoksa bir sınırlama getirilecek midir? Nasıl?
- Gerekli olan ile olmayan, izin verilebilir olan ile olmayan arasındaki sınır nasıl temellendirilebilir? Neyin yasaklanması nasıl temellendirilecektir?

Küreselleşme, Kùltùrlerrarası Çatışmalar, Kùltùr emperyalizmi...

- Sınırların aşılması söz konusu olduğunda, bazı yüzleşmelerin ve çatışmaların ortaya çıkması doğaldır.
- Gelişmiş ùlkelerde geçerli olan değerler ile gelişmekte olan ùlkelerde yaygın olarak kabul gören değerler bazen birbirlerine taban tabana zıt olabilmektedir.
- Biyoetik açısından bu kùltùrlerrarası etkileşimin, gelişmiş ùlkelerin uzmanlık birikimi ve geniş kaynakları ile gelişmekte olan ùlkeler üzerinde yeni bir tür kùltùr emperyalizmi yaratacağı uyarıları yapılmaktadır.

Biyoetikte Sorun Kümeleri

Günümüzün bilimsel teknik ve sosyokültürel gelişmelerinin ortaya çıkardığı etik sorunlar

- Prenatal Tanının kullanımı, IVF- ET süreci ve etik sorunları,
- Organ ve doku transplantasyonunun getirdiği etik sorunlar,
- AIDS olgusunun biyoetik boyutları,
- Araştırma etiğinin içerdiği sorunlar,
- Klinik araştırmalarda hasta ve denek hakları,
- İnsan genomuyla oynamanın sınırları,
- Biyolojik ürünlerin patent hakkı,
- DNA veri bankaları
- Kürtaj uygulaması ve getirdiği etik sorunlar,
- Tele - doktorluk uygulaması

Yüzyıllar boyunca değişmeyen günümüze kadar gelen klasik etik sorunlar

- Ötanazi (hep öyle adlandırılmamış olsa da)
- Hasta sırrının saklanması
- Öjeni (kalıtsal soyluluk)
- Sağlığı koruma amacıyla yapılan zorunlu uygulamalar ...

Bilimin ve biyomedikal teknolojinin etkisiyle değişime uğramış etik sorunlar

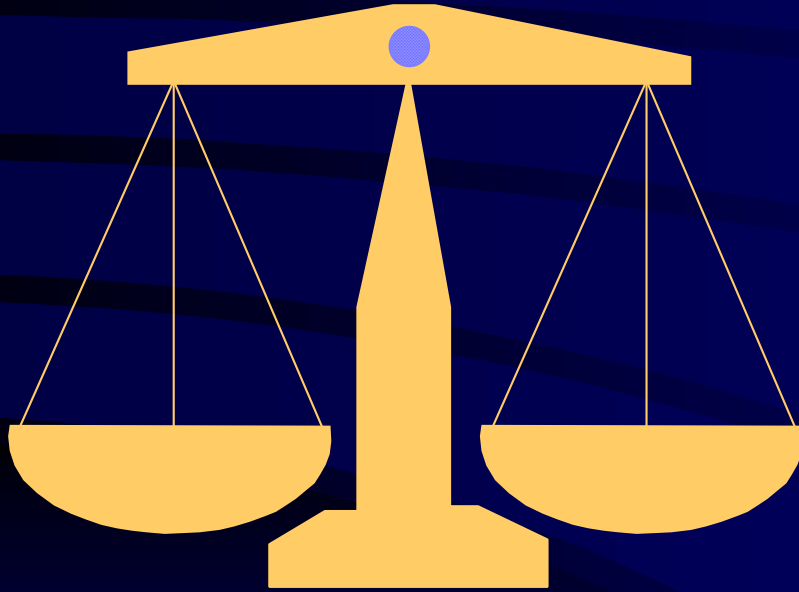
- Yaşam ve ölümle ilgili tanımlardaki değişikliklerin getirdiği sorunlar,
- Hasta bilgilerinin merkezi bilgisayarda saklanmasıyla “hasta sırrını koruma”nın güçleşmesi
- Kalıtsal hastalıklarda koruyuculuk
- Gebeliğin sonlandırılması,
- Doğuştan sakatlığı olan bebeklerin durumu

TIP ETİĞİ NEDİR?

- Tıp etkinliği sırasında hekim-hasta ilişkisinde ortaya çıkan ahlaki değer sorunlarını inceleyen, değerlendiren bir disiplindir.
- “Tümüyle olanaklı olan” ile “izin verilen” arasındaki farkı belirler, sınırı çizer.

Biyomedikal Etiğin Dört Temel İlkesi

- Yarar sağlama ilkesi
- **Zarar vermeme ilkesi**
“**primum non nocere**”
 (“**önce zarar verme**”)
- Özerkliğe saygı ilkesi
(Aydınlatılmış Onam uygulaması)
 - **Adalet ilkesi**

Özerklik Nedir ?

- Özerklik, bireyin özgür ve bağımsız olarak kendi başına düşünebilme, kendi hakkında karar verebilme ve bu karara dayanan bir eylemde bulunabilme **yeterlik ve yetkinliğidir**.
- Özerklik insan oluşla ilgili temel niteliklerden biridir. İnsan olmanın önemli öğelerinden biri olarak özerklik, tüm insan haklarının da temel dayanağıdır. **Özerkliğe saygı ilkesinin** geçirdiği süreç **hasta haklarının** gelişimine koşut olmuştur.

Özerklik kavramı her biri içerik yönünden birbirini tamamlayan üç öge içermektedir:

- **Özerk Birey:** kendi değer, inanç ve yaşam hedeflerini koruyarak, koşullara uygun biçimde, akılcı-özgür eylem ve seçimde bulunabilen bireydir
- **Özerk seçim:** bireyin, kendi yeterlik ve özgür koşulları içinde akılcı karar ve eylemlerini belirlerken yapmış olduğu seçimdir
- **Özerk eylem:** baskı, zorlama, aşırı etkileme ve hileden uzak ; amaçlı, bilinçli, istekli eylemi tanımlamaktadır

Aydınlatılmış Onam

Aydınlatılmış Onam uygulaması, **bilgilendirme** ve **onam alma** gereğinin tıp alanındaki yansımasıdır. Bu uygulamada hasta, hastalığının ne olduğu, hangi tedavi seçeneklerinin bulunduğu, bu seçeneklerin neler olabileceği konularında bilgilendirildikten sonra, kendisinden bir seçim yapması istenir. Kendisine verilen bilgileri, yapacağı seçimin anlamını anlayabilen ve bunu dile getirebilen hastanın, yani yeterliği olan bir hastanın kararına saygı gösterilir ve ona uygun davranılır.

Aydınlatılmış Onamın Temel Özellikleri

- Hasta **onam verme yeterliğinde** olmalıdır
- Onam **özgür ve gönüllü** olarak verilmelidir
- Onam **açık** olmalıdır. Tıbbi ilişkide haklar yaratan onam Açık onamdır. Açık onam, gönüllü ve aydınlatılmış onam demektir. Böylece sağlık çalışanları üzerinde haklar yaratılmış olmaktadır.
- Onam yalnızca **aydınlatılan konu üzerinde önerilen tedavi ya da işlem için** geçerlidir.

Klinik Etik Değerlendirme

Tıbbi Belirleyiciler

- Mevcut tıbbi durum,
- Acil bir durum mu, kronik ve geri dönüşümsüz bir durum mu?
- Önerilen tedavi, amacı, riskleri, alternatifleri, başarı şansı
- Hastanın hekiminin ve konsültan hekimlerin görüşleri

Hastanın Tercihleri

- Hastanın kişiliği, değerleri
- Hastanın istedięi seçenekler,
- Özel öneriler, talimatlar
- Verilen bilgi ve bu bilgiyi anlama kapasitesi
- Karar verme kapasitesi
- Yetersiz ise vasisi kim?

Yaşam Kalitesi

- Hasta nasıl tanımlıyor?
- Tıbbi ekibin görüşleri
- Hastanın yakınları bu konuda neler düşünüyor?
- Tedavi başarılı olsa bile olası fiziksel, sosyal ve mental yetersizlikler riski var mı?
- Hastanın palyatif tedavisi için planlar

Vakayı Çevreleyen Dış unsurlar

- Aile? Durumu anlıyorlar mı?
- Dini inanışlara dayanan yasaklamalar
- Bakımın maliyeti kararda baskı yaratıyor mu?
- Mahkeme kararları
- Toplumun konuya yaklaşımı
- Yasalar, kurum politikaları

Karar kimin?

- Hasta?
- Hasta yakını ?
- Hekim ?
- Sağlık ekibi?
- Hastane ?
- Sağlık sistemi ?
- Sigorta şirketi ?
- Hastane etik kurulu ?
- Dini otorite?

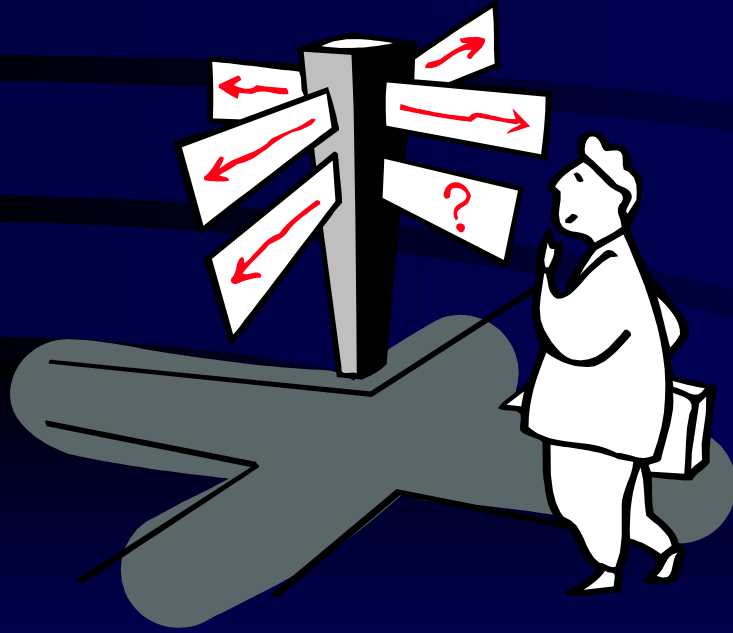

Biyotıp alanında çalışanların zorlukları

- Eğitim ve sürekli mesleki eğitimdeki yetersizlikler
- **Tıbbi teknolojideki çok hızlı gelişmeler**
- Çalışanlar üzerindeki olağanüstü medya baskısı
- Etikolegal düzenlemelerin olmaması/bilinmemesi/sık değişmesi
- **Yüksek tazminatların cazibesi ve avukatlar lobisinin ağırlığının artması**
- Biyotıp alanına özgü, sistemden kaynaklanan tüm olumsuzlukların sorumluluğunun bu alanın çalışanlarına yüklenmesi...

ETİK KURULLAR

Etik konuları tartışma, analiz etme ve bu konularda politikalar üretme platformu oluşturmada etik kurullar ilk adımdır...

BİYOETİK KURULLAR KURMA NEDENLERİ

Hiçbirimiz hepimiz kadar iyi değiliz !..

Etik Kurullar

- İlgili uğraş alanının uygulaması sırasında ortaya çıkan değer sorunlarının saptandığı, tartışıldığı, bu sorunlara çözüm önerilerinin getirildiği örgütsel yapılardır.
- **Etik kurulların amacı** süregiden uygulamaların ya da çatışmaların neden olduğu etik sorunları tanımlamak /çözüm önermek olduğundan ve önerileri de danışmanlık rolüne uyduğundan, kararlar alınırken göz önünde tutulması gereken temel kaygı, **engellemek ve kontrol altına almaktan çok, yapıcı eleştiriler ve uygulanabilir öneriler getirmek** olmalıdır.
- Etik açısından uygun davranışta bulunmak ve edimlerini haklı temellere dayandırmak isteyen danışan kişilere, bunun bilgisini sağlayarak yol göstermek, ona yararlı olmak hedeflenmelidir.

BİYOETİK KURULLARIN DÖRT BİÇİMİ

- Politika-Belirleyen ve/veya Danışman Kurullar (PBD)- Ulusal Etik Kurullar
- Sağlık Çalışanı Birliği Kurulları (SÇB)
- Sağlık hizmeti / Hastane Etik Kurulları (HEK)
- Araştırma Etik Kurulları (AEK)

Biyoetik kurullar kurmayı desteklemek ve ilgiyi koruyabilmek için gereken sekiz yapısal değişken

Richard A. Mc Cormick

- Sorunların Karmaşıklığı
- Seçenek Sıralaması
- Araştırma ve Sağlık Hizmetleri Kurumlarının Korunması
- Klinik Kararlarda Hükmün Nitelięi
- Hasta Özerkliğinin İfadesi ve Önemi
- Ekonomik Kaygıların Ortaya Çıkışı
- Bazı Grupların Dini İnançları
- Kamuoyundan Etkilenen Bireysel Kararlar

Etik kurullar

- Gönüllü katılımcının hakkını korur.
- Kuruluşu (kurumu) korur.
- Sorumluluk, kabahat ve suçu paylaşır.
- Kamuoyunun endişesini azaltır.
- Sahtekarlığı engeller.
- “Maskeli” pazarlama taktiklerini önler.
- Ciddi tersliklerden haberdar olur.
- Yüksek standart oluşmasını sağlar.

Biyotıp Alanında Çalışan Profesyonellerin Sorumluluđu

- Profesyoneller etik sorumluluklarının farkına varmadıkça, hiçbir düzenleyici sistem uygun şekilde çalışamaz.
- **Fazladan yapılacak düzenlemelerin bir tehlikesi de profesyonellerin kendi sorumlulukları yerine, düzenlemelerle uyumlu olmaya dikkat sarf etmeleri yüzünden, ahlaki sorumluluk duygusunun göz ardı edilebilecek olmasıdır.**

TEŞEKKÜR EDERİM...

*If you have integrity,
nothing else matters.*

*If you don't have integrity, nothing else
matters.*